

Шульженко Ассоль Володимирівна,

доктор філософії, доцент кафедри правосуддя та філософії

юридичного факультету Сумського національного аграрного університету,

м. Суми, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1272-9638>

e-mail: assol.shulzhenko@ukr.net

Використання спеціальних знань у провадженнях щодо земель оборони

Дана стаття присвячена провадженням, які стосуються земель оборони, доказів, які використовуються під час доказування по вказаній категорії справ. Проаналізовано основні питання, які вирішуються під час позовного господарського провадження. Крім того, зазначено судові експертизи, які найбільш розповсюджені у провадженнях про землі оборони. Наданий предметний аналіз зазначених експертиз. Сформульовано основні проблеми, які виникають під час призначення і проведення судових експертиз, серед яких безпідставні відхилення клопотань про призначення експертиз, використання правової експертизи.

Ключові слова: докази, доказування, землі оборони, позов, судова експертиза, спеціальні знання, ухвала суду, комунально-експлуатаційний відділ.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми. Судова практика за справами, що стосуються земель оборони, поповнюється кожного року десятками нових проваджень. Це пов'язано з масштабною ситуацією, за якої колишні полігони, військові аеропорти, лісові масиви, земельні ділянки військових частин у перші роки незалежності опинилися у незаконному володінні, фактично змінили своє цільове призначення, що на сьогодні негативно впливає на обороноздатність держави. У зв'язку із численними позовами комунально-експлуатаційних

частин областей виникає необхідність аналізу судової практики, з метою вирішення питань оптимального використання доказів у даній сфері питань. Серед використання доказів особливе місце займає використання спеціальних знань, зокрема, судових експертиз.

Стан дослідження проблеми. Використання спеціальних знань у справах щодо земель оборони на даний момент є мало дослідженою і недостатньо розробленою темою, не зважаючи на свою актуальність. Науковцями розглядаються лише питання теоретичного характеру, пов'язані із використанням доказів і доказування у вирішенні проблем, які пов'язані із земельними відносинами. Використання ж спеціальних знань, не зважаючи на свою розповсюдженість в будь-якій галузі процесуального права, не знаходить розробки у зв'язку з поверненням земель оборони, а така необхідність є нагальною, тому що значна частина земель оборони на сьогодні перебуває у незаконному володінні і є предметом розгляду в судах. Позивачами виступають військові частини (КЕВ).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є аналіз судової практики, пов'язаної з використанням спеціальних знань у провадженнях щодо земель оборони. *Задачами є:* узагальнення основних питань, з приводу яких виникають земельні спори; галузі права, які розв'язують спори Міноборони з приводу незаконного володіння землею; категорії судових експертиз, які використовуються в процесі доказування; проблеми, пов'язані із призначенням і проведенням експертиз.

Наукова новизна дослідження полягає визначенні предмета і засобів доказування по провадженнях, стороною яких є Міноборони, а також визначення основних проблеми доказування, аналіз використання спеціальних знань у земельних спорах.

Основна частина. Землями оборони є землі, надані для розміщення і постійної діяльності військових частин, установ, військово-навчальних закладів, підприємств та організацій Збройних Сил України, інших військових

формувань, утворених відповідно до законодавства України¹. Користувачами земель оборони є МО, МВС, Служба безпеки, Державна прикордонна служба, Цивільна оборона та інші державні органи, які виконують правоохоронну функцію.

Порядок використання земель оборони регламентується, окрім Земельного кодексу, Законом України «Про використання земель оборони». Облік земель оборони здійснюється у відповідності до Інструкції з обліку земельних ділянок в органах квартирно-експлуатаційної служби ЗСУ, затвердженої Наказом МОУ № 680 від 19.12.2017. Також з цією метою діє Положення про порядок надання в користування земельних ділянок для потреб Збройних Сил України, затверджене наказом Міністра оборони України № 483 від 22.12.1997.

Землі оборони, які можуть перебувати лише у державній власності, являють собою особливу цінність, тому що саме на них до військового вторгнення 24 лютого 2022 року розміщались військові об'єкти і дислокувалися військові частини. Увагу суспільства до значення земель оборони було привернуто під час відкритого розгляду справи проти В. Медведчука, внаслідок протиправних дій якого спричинено збитки для економіки України. Спричинені збитки знаходились у причинно-наслідковому зв'язку (за думкою сторони обвинувачення) з такими діями, як перенесенням меж полігону та незаконним видобутком корисних копалин на тимчасово окупованій території [1]. Інтерес в даному випадку для нас являє саме перенесення меж земельної ділянки, яке разом із накладанням меж, самовільним захопленням, незаконною забудовою є найчастішими підставами для звернень до суду та інших державних органів, які здійснюють контроль за цільовим використанням земель.

¹ Земельний кодекс України. 2768-III від 25 жовтня 2001 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3-4, ст.27. Ст. 77. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#n592>. (дата звернення: 01.02.2023).

Облік земель здійснюється квартирно-експлуатаційними службами, а документами обліку є: індивідуальна картка обліку земельної ділянки; книга обліку земельних ділянок; відомості наявності та використання земельних ділянок; зміни у складі земель; відомості щодо розбіжностей в площі земельних ділянок, які обліковуються за МОУ; відомості щодо захисту інтересів МОУ за фактами самовільного заняття та неправомірного вилучення земельних ділянок ².

Але документи обліку, за результатами вивчення судової практики, не є правовстановлюючими документами, тому і виникають проблеми у встановленні права власності на землі оборони. Відповідно до п.2 р.7 Закону України «Про державний земельний кадастр», земельні ділянки, право власності на які виникло до 2004 року, вважаються сформованими незалежно від присвоєного їм кадастрового номера ³. У тому випадку, якщо відомості про зазначені земельні ділянки не внесені до Державного реєстру земель, їх державна реєстрація здійснюється на підставі технічної документації із землеустрою щодо встановлення або відновлення меж земельної ділянки в натурі (або ж на місцевості) за заявою власників чи користувачів земельної ділянки державної власності.

Правовстановлюючими документами на землю є: державний акт права власності на земельну ділянку або акт на право постійного користування землею, якщо він був виданий до 2013 року; свідоцтво про право власності на нерухоме майно; судові рішення; договори оренди та ін. Проблема підтвердження права власності на землі оборони пов'язана із початком незалежності, коли економічний стан держави не дозволяв належним чином не тільки сформулювати і контролювати базу земель оборони в повному обсязі, а

² Інструкція з обліку земельних ділянок в органах квартирно-експлуатаційної служби ЗСУ, затверджена Наказом МОУ № 680 від 19.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0680322-17#Text>. (дата звернення: 01.02.2023).

³ Про Державний земельний кадастр. Закон України № 3613-VI від 7 липня 2011 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 8, ст.61. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>. дата звернення: (01.02.2023).

й забезпечити всі земельні ділянки земель оборони сучасними (на той період) правовстановлюючими документами.

Формування земель оборони до періоду незалежності здійснювалося через відповідні рішення Ради Міністрів УРСР. Разом з цим, згідно ст. 15 Земельного кодексу Української РСР від 08.07.1970 р. зазначалося, що земля надається у безстрокове (постійне) або тимчасове користування. Тимчасове користування землею могло бути короткостроковим (до трьох років) і довгостроковим –(від трьох до десяти років). У разі виробничої необхідності ці строки могли бути продовжені на період, що не перевищував відповідно строків короткострокового або довгострокового тимчасового користування. По окремих видах користування землею Радою Міністрів УРСР міг бути встановлений і триваліший строк довгострокового користування, але не більше двадцяти п'яти років.

Також згідно з ст. 20 Земельного кодексу УРСР від 08.07.1970 відповідно до Основ земельного законодавства СРСР і союзних республік право землекористування колгоспів, радгоспів і інших землекористувачів засвідчується державними актами на право користування землею. Форми акти встановлювалися Радою Міністрів СРСР (від 06.03.1975 р № 199).

Право короткострокового тимчасового користування землею засвідчується рішенням органу, який надав земельну ділянку у користування. Право довгострокового тимчасового користування землею засвідчувалися актами, форма яких встановлювалася Радою Міністрів Української РСР (постанова від 01.10.1974 № 473). Рішення про передачу земель Міноборони могли прийматися на місцях, іноді такі рішення знаходяться у архівах районних виконкомів на місцях, іноді передавалися до державних архівів, частина передавалась до інститутів землеустрою, а невелика кількість із грифом таємності могла бути передана до Галузевого державного архіву Міноборони, а також до архіву при КМУ.

Тому слід вважати, на нашу думку, що земельні ділянки передавалися для потреб Міністерства оборони у безстрокове користування – тобто

постійне, про що і видавався такий документ, як Державний акт на право користування землею.

Питання повернення земель оборони, які знаходяться на обліку, з незаконного володіння, вимагає здійснення претензійно-позовної діяльності.

Позовні вимоги найчастіше формулюються наприклад:

- Визнання незаконним і скасування рішення уповноваженого органу (про затвердження проекту відведення земельної ділянки; про затвердження проекту технічної документації, проекту землеустрою - № 924/20/15; 906/206/17, 924/1473/15);
- Визнання незаконним і скасування наказу Держгеокадастру «Про затвердження документації з землеустрою та надання земельної ділянки у власність» (№ 686/12748/22);
- Скасування державної реєстрації права власності з одночасним припиненням права власності на земельну ділянку (№ 308/1320/22);
- Зобов'язання усунути перешкоди у користуванні земельною ділянкою (№ 915/676/18; 924/1098/18; 912/4105/20, 924/60/14);
- Витребування земельної ділянки з незаконного володіння, на користь держави (№308/15144/18, 922/2219/19, 916/1322/17);
- Звільнення і приведення в попередній стан самовільно зайнятої земельної ділянки (№926/3254/17);
- Визнати недійсним державний акт на право власності на земельну ділянку (№ 916/1878/13);
- Визнання недійсним результатів земельних торгів і договору оренди (№ 925/1213/19);
- Визнання права постійного землекористування за Міністерством Оборони України (№927/317/19);
- Знесення самочинно збудованого об'єкта за рахунок відповідача (№ 920/315/20);
- Про стягнення шкоди, завданої неправомірним рішенням (№926/17/22);

- Про заборону ведення лісового господарства, використання лісового фонду на землях Міноборони (№12/364 «НМ»);
- Зобов'язати повернути належному землекористувачу земельні ділянки (№ 916/1476/13);
- Про стягнення вартості земельної ділянки (№ 914/2084/18)⁴.

Узагальнюючи викладену інформацію, варто відзначити, що всі позовні вимоги (у цивільному, адміністративному і господарському провадженнях) можна поділити на категорії: скасування правовстановлюючого документа, скасування рішення для виготовлення правовстановлюючого документа, повернення земельної ділянки у володіння Міноборони шляхом звільнення або усунення перешкод, отримання грошової компенсації за незаконно вилучену земельну ділянку.

За роки незалежності, як свідчить судова практика, зафіксовано численні факти незаконного користування землями оборони з боку інших державних виконавчих органів, підприємств, установ, організацій, а також приватних осіб. Комунально-експлуатаційні відділи (частини) на місцях звертаються до судів з метою відновлення порушених прав на землю.

В якості доказів найчастіше КЕВи надають до суду акти на право користування землею, акти приймання-передачі майна за інвентаризаційними номерами, документи обліку, передбачені Міністерством оборони України, витяги з Державного земельного кадастру, які характеризують цільове призначення і площу.

В більшості випадків у позивачів виникає потреба у спеціальних знаннях, і з цією метою до суду заявляється клопотання про призначення судової експертизи.

І. М. Попович виділяє наступні експертизи, які найчастіше призначаються у господарських провадженнях: почеркознавча та авторознавча, технічна експертиза документів, будівельно-технічна, оціночно-

⁴ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>. (дата звернення:01.02.2023).

будівельна, земельно-технічна, оціночно-земельна, бухгалтерського та податкового обліку, фінансово-господарської діяльності, товарознавча тощо [2, с. 195]. У справах, які стосуються земель оборони, такий перелік значно менший. В залежності від позовних вимог, заявлених позивачем, судові експертизи у справах про землі оборони поділяються на наступні.

1. Земельно-технічна експертиза.
2. Земельно-оціночна експертиза. експертиза визначення відповідності документації з оцінки земельної ділянки або прав на неї вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам.
3. Експертиза з питань землеустрою.
4. Комплексні експертизи (комплексної земельно-технічної та експертизи з питань землеустрою – провадження № 920/315/20).

Земельно-технічна експертиза зустрічається найчастіше в судовій практиці, і призначається у провадженнях, пов'язаних з визначенням фактичного користування земельною ділянкою, а також із визначенням фактичного розташування будівель та інших об'єктів відносно меж земельної ділянки їх розташуванню відповідно технічної документації. Прикладом практичного вирішення питань щодо земель оборони є визначення цільового призначення земельної ділянки (Чи відноситься земельна ділянка на підставі державного акту до земель оборони? № 308/1320/22). Існує низка спірних питань, які стосуються проведення такої експертизи: вибір між топографо-геодезичною зйомкою і вимірювання за допомогою рулетки, наявність у експерта сертифіката інженера-геодезиста, обов'язкове стажування інженера-геодезиста в різних відомчих органах [3].

Оціночно-земельна експертиза, яка може призначатися у провадженнях про землі оборони, може визначити вартість земельної ділянки, для підсумку спричинених збитків внаслідок незаконного захоплення землі, або оцінка частини, в якій відбулося накладання. На вирішення судових експертів ставляться питання про ринкову вартість на момент звернення до суду з

позовом з визначенням площі і кадастрового номеру кожної земельної ділянки (№ 926/17/22).

Експертиза з питань землеустрою визначає відповідність розробленої документації на земельну ділянку і її затвердження чинному законодавству, відповідність фактичного користування земельною ділянкою розробленою технічною документацією, а також вирішує питання законності зміни та затвердження зміни цільового призначення земельної ділянки, що є важливим у справах про захоплення земель оборони і забудови цих земель, за якої фактично змінюється і цільове призначення. Найпоширенішим питанням є про те, чи відповідає розроблена на підставі нормативного акту документація вимогам земельного законодавства та іншим документам з питань землеустрою? (№ 906/1018/18).

Також дана експертиза визначає порушення меж, якщо такі мають місце, а також накладань земельних ділянок у відповідності до правовстановлюючих документів (№924/30/20). Питання на експертизу формулюється, частіше за все: чи накладається земельна ділянка відповідача на землі Міноборони? Якою є площа, розміри, конфігурація накладання? Чи розташовуються фактично будівлі, споруди та інші об'єкти в межах площі накладання? (№ 924/20/15).

Комплексні експертизи дають відповідь на питання, окрім тих, що окреслені кожною із експертиз, щодо відповідності фактичного землекористування вимогам містобудівної документації (в якості прикладу: відповідно до «Плану зонування території»), що виключить або засвідчить розбіжності стосовно цільового призначення конкретної земельної ділянки. Крім того, у випадках самовільної забудови за допомогою комплексної експертизи можна визначити відповідність будівництва чи реконструкції під багатоквартирний житловий будинок на території військової частини містобудівній документації відповідно до «Плану зонування території» міста, села або селища.

Вважаємо за доцільне призначати у даній категорії земельних проваджень *судово-будівельні експертизи*, якщо на незаконно захоплених

землях Міноборони проводиться житлова або комунальна забудова. Аналіз будівельно-технічної документації може визначити похибки ще на стадії проектування об'єкту. Об'єктами дослідження *будівельно-технічної експертизи* є будівлі, споруди, інженерне та інше обладнання, документація до них, технічні паспорти, інвентарні справи, робочі проекти та робоча документація; висновки державної комплексної експертизи; загальні відомості про земельні ресурси; акти виконаних робіт і введення в експлуатацію [4, с.311]. Д.В. Пучко пропонує виділити *будівельно-оціночну експертизу* [5, с. 488]. На наш погляд, проведення будівельно-оціночної експертизи допомогло б визначитись із вартістю нерухомості Міноборони на незаконно захоплених земельних ділянках: на територіях військових частин мають місце як завершені, так і незавершені об'єкти будівництва, серед яких казарми, лазні, гуртожитки, обладнання полігонів, пропускні пункти тощо. Військова нерухомість, яка знаходиться у володінні інших суб'єктів, повинна підлягати оцінці разом із земельними ділянками, для представлення суду повної картини спричинених державі збитків.

Також на сьогодні може проводитися експертиза оцінки земельних ділянок, а саме *оцінка збитків від пошкоджень ґрунтового покриву внаслідок військових дій*. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів розробило і затвердило Методику визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам, внаслідок надзвичайних ситуацій і збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану. При розрахунку розміру шкоди враховуються: витрати на рекультивуацію земель; витрати на розмінування та ін. Методика застосовується до всіх видів земель, не залежно від форм власності, охоплює, в тому числі, і землі оборони, які ведуть господарську діяльність⁵.

Заслуговує на увагу ще одне питання, пов'язане з призначенням експертиз у господарських провадженнях, пов'язаних із землями оборони. Це

⁵ Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам, внаслідок надзвичайних ситуацій і збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану. Затв. Наказом Мінзахисту довкілля та природних ресурсів України. № 167 від 04.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

суб'єктивних підхід до самого рішення про призначення судової експертизи в кожному випадку. Під час підготовчого провадження зацікавлена сторона заявляє клопотання про призначення експертизи. У засіданні розглядається кожне поставлене експертам питання, при чому зацікавлена сторона аргументує доцільність кожного поставленого запитання, роз'яснюючи не тільки його зміст, але і значення для вирішення справи. У свою чергу, протилежна сторона, у більшості випадків, заперечує проти призначення експертизи, з метою доведення своїх обставин, на яких ґрунтується заперечення. Якщо аргументація «за» подається в клопотанні, аргументація «проти» подається теж письмово, а зміст цих документів сторін розширено розглядається в суді. В законодавстві відсутнє положення, відповідно якому рішення про призначення експертизи для судді є обов'язковим: суд діє на власний розсуд і має можливість відхилити таке клопотання. Неодноразове ж звернення з подібним клопотанням може бути розцінене судом як зловживання своїми правами або неповага до суду. А фактично, сторона використовує свої права, з метою встановлення справедливості. Відхилення клопотань мало місце у господарській справі № 920/315/20. Суддя вмотивувала свою ухвалу про відхилення клопотання тим, що необхідні докази можна отримати з інших документів і пояснення сторін (рішення від 22.07.2020).

Але в цей же час ухвалою суддя долучила у якості доказу до справи висновок спеціаліста, який фактично, відповідно до законодавства, не є окремо визначеним доказом, як висновок експертизи. Але це не виключає залучення висновка спеціаліста, на нашу думку, в якості документа по справі.

Під час апеляційного оскарження рішення суду першої інстанції одним із важливих аргументів є відхилення клопотання про призначення судової експертизи, висновок якої визначається доказом. Тобто сторона позбавляється можливості подати необхідний доказ не із своєї вини або не з свого небажання це зробити, а з інших підстав, які і усуваються апеляційною інстанцією. Наступною інстанцією відновлюється порушення положень ст. 81 ГПК

України про порядок витребування доказів. А саме недотримання порядку призначення та проведення судової експертизи в якості негативного наслідку має не виправдане затягування судового процесу⁶.

Також слід відзначити, що у господарському процесі є можливість призначити експертизу в галузі права. Він не є доказом, але має консультативний (допоміжний) характер і не є обов'язковим до суду і використання такого висновку може тягнути за собою помилкове рішення суду [6, с.86].

Також заслуговує на увагу той факт, що земельні питання Міноборони майже не розглядаються в порядку кримінального провадження, хоча для цього є достатні підстави, пов'язані із службовими зловживаннями, самовільним захопленням земельних ділянок, використання можливостей «чорних забудовників», корупція влади і судових органів.

Висновки. Проаналізувавши ситуацію, яка склалася в країні щодо земель оборони, приходимо до наступного. Землі оборони є найбільш спірною категорією державної власності на сьогодні, про що свідчать матеріали судової практики. Вирішення справ цієї категорії спостерігається у господарських судах кожної із областей України. Також вирішують питання, пов'язані із правом власності цивільні суди.

Виходячи з аналізу судових рішень за позовами комунально-експлуатаційних частин, слід відзначити, що переважна кількість прийнятих першими інстанціями рішень оскаржуються як такі, що прийняті з порушеннями норм матеріального і процесуального права, зокрема це стосується використання спеціальних знань: порядку і підстав призначення судових експертиз, відмови у клопотаннях про призначення, у використанні висновків у вирішенні справ по суті.

Звертає та себе увагу мінімалізована кримінально-процесуальна практика повернення земель оборони у власність держави з незаконного

⁶ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 26.10.2018 у справі № 910/9971/17

володіння, і при цьому постає питання причини такого явища, яке потребує у подальшому детального дослідження.

Серед експертиз, які використовуються для вирішення справ даної категорії по суті, найчастіше використовуються: земельно-технічна, земельно-оціночна, експертиза визначення відповідності документації з оцінки земельної ділянки або прав на неї вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, експертиза з питань землеустрою.

Список бібліографічний посилань.

1. Суд призначив Медведчуку домашній арешт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uxjzhoUsL5o>. (дата звернення: 01.02.2023).
2. Попович І. М. Проблемні питання призначення та проведення судової експертизи в господарському судочинстві. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2019. № 20. С. 119-206.
3. Савчак В.В. Земельно-технічна експертиза як інструмент вирішення земельних спорів. Особливості. 2015, №4. С. 199-202. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/7260>. (дата звернення: 01.02.2023).
4. Пучко Д. В. Питання класифікації будівельних об'єктів раніше розглядалося нами в роботі : проблемні питання судової будівельно-технічної експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : зб. матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса* (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 310–312.
5. Пучко Д.В. Щодо проблемних питань класифікації судової будівельно-технічної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2019. № 20. С. 480-492.

6. Зятіна Д. Докази і доказування в господарському процесі: новітня практика Касаційного господарського суду. *Підприємництво, господарство і право*. 2019, № 6. С. 83-88.

Шульженко А.В. Використання спеціальних знань у провадженнях щодо земель оборони. Робота присвячена провадженням, які стосуються земель оборони. Такі провадження пов'язані із поверненням незаконного користування земель державної власності відповідно до їх цільовому призначенню. В результаті дослідження даних Єдиного державного реєстру судових рішень встановлено, що по кожній області України щорічно до господарських судів направляється з боку комунально-експлуатаційних відділів, які представляють інтереси Міноборони України, не менше п'яти позовів з кожної області. В результаті вирішення судових спорів з цього приводу лише третя частина позовів задовольняється. Причини цього і проаналізовано у статті. Звертається увага на позовні вимоги, які в кожному випадку відрізняються одна від іншої, не дивлячись на подібні ситуації незаконного заволодіння землею. Також увага зосереджується на доказах, які використовуються під час процесу доказування по вказаній категорії справ. Проаналізовано основні питання, які вирішуються під час позовного господарського провадження. Крім того, зазначено судові експертизи, які найбільш розповсюджені у провадженнях про землі оборони. Наданий предметний аналіз зазначених експертиз. Сформульовано основні проблеми, які виникають під час призначення і проведення судових експертиз, серед яких безпідставні відхилення клопотань про призначення експертиз, використання висновків правової експертизи. В результаті дослідження зазначеної категорії земельних спорів встановлено, що найчастіше такі спори розв'язуються в господарських провадженнях. Серед експертиз позивачі найчастіше звертаються до таких, як земельно-технічна, земельно-оціночна, експертиза визначення відповідності документації з оцінки земельної ділянки або прав на неї вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, експертиза з питань

землеустрою. Отримані дані представляють інтерес для практикуючих у господарському праві юристів, які представляють Міноборони, з метою вдосконалення професійної діяльності.

Ключові слова: докази, доказування, землі оборони, позов, судова експертиза, спеціальні знання, ухвала суду, комунально-експлуатаційний відділ.

List of References

1. Sud pryznachyv Medvedchuku domashnii aresht. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uxjzhoUsL5o>. (data zvernennia: 01.02.2023).
2. Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reiestr.court.gov.ua/>. (data zvernennia:01.02.2023).
3. Popovych I. M. Problemni pytannia pryznachennia ta provedennia sudovoi ekspertyzy v hospodarskomu sudochynstvi. Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy ta kryminalistyky. 2019. № 20. S. 119-206.
4. Savchak V.V. Zemelno-tekhnichna ekspertyza yak instrument vyrishennia zemelnykh sporiv. Osoblyvosti. 2015, №4. S. 199-202. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/7260>. (data zvernennia: 01.02.2023).
5. Puchko D. V. Pytannia klasyfikatsii budivelnykh ob'ektiv ranishe rozghliadalosia namy v roboti : problemni pytannia sudovoi budivelno-tekhnichnoi ekspertyzy. Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky : zb. materialiv mizhnarod. nauk.-prakt. konf., prysviachenoї 150-richchiu z dnia narodzhennia Zasl. prof. M. S. Bokariusy (Kharkiv, 18–19 kvit. 2019 r.). Kharkiv : KhNDISE, 2019. S. 310–312.
6. Puchko D.V. Shchodo problemnykh pytan klasyfikatsii sudovoi budivelno-tekhnichnoi ekspertyzy. Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy ta kryminalistyky. 2019. № 20. S. 480-492.
7. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho hospodarskoho sudu vid 26.10.2018 u spravi № 910/9971/17.

8. Ziatina D. Dokazy i dokazuvannia v hospodarskomu protsesi: novitnia praktyka Kasatsiinoho hospodarskoho sudu. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2019, № 6. S. 83-88.

Shulzhenko Assol Volodymyrivna, Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Justice and Philosophy Law Faculty of Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine